

63
В-53

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ВИПУСК XV

ІСТОРІЯ

Івано-Франківськ
2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

**ВІСНИК
ПРИКАРПАТСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

ІСТОРІЯ

Випуск XV

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

2009

НБ ПНУС

744289

УДК 371.214.114:94(4) “1210-1214”
ББК 63.3(2)4

М. М. Волощук

**“ВОКНЯЖЕННЯ” ГАЛИЦЬКЕ ВОЛОДИСЛАВА КОРМИЛЬЧИЧА
(1210 – 1214 рр., 3 ПЕРЕРВАМИ): МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ***

*Стаття присвячена проблемі взаємовідносин Володислава Кормильчича з королем Угорщини Ендре II упродовж 1210–1214 рр. Особистісна залежність галицького боярина від монарха, витоки якої сягали кінця XII ст., увінчалася приходом Володислава до влади в Галичі у вересні 1210 р. і посиленням протекторату Арпадів від жовтня 1213 р. Приєднання Галицької землі до Угорського королівства за своїми умовами нагадувало аналогічні події 1102 р., пов'язані з підписанням угро-хорватської “*Rastum Conventum*”.*

Ключові слова: Володислав Кормильчич, Ендре II, протекторат, васалітет, Галицька земля, Угорське королівство, Арпади, бояри.

Русько-угорські відносини періоду середньовіччя, що найбільш яскраво відображені подіями XIII ст., для українського історика є чи не найскладнішою дослідницькою темою. Проблема залучення в науковий обіг маловідомих і невідомих в Україні латиномовних документів угорського, польського, німецького, римського походження досі не сприяє професійному й повному відтворенню хоча б одного з аспектів указаних стосунків. До складних та одіозних тем сучасності належить характер міжособистісних контактів угорських Арпадів (895–1301 рр.) і представників східнослов'янської знаті наприкінці XII–XIII ст., тобто на момент установаження та періодичного контролю першими Галицької та частково Волинської земель. Відтак невикористання вітчизняними вченими впродовж XX – початку XXI ст. великої кількості давно опублікованих нарративних, актових документів (дипломи, булли, епістоли) західноєвропейського походження досі завдає шкоди історичній науці, формуючи в читача й молодого фахівця заздалегідь однобокий, суб'єктивний підхід і бачення історичних процесів такої складної, специфічної епохи, як середні віки.

Давно усталена термінологія та методологія вивчення історії Галицької землі наразі вимагає кардинального переосмислення й оновлення, у процесі чого новий виток досліджень повинен базуватися на досвіді провідних європейських шкіл. Першочергове значення в цьому процесі посідає масштабне залучення нової для українського науковця джерельної бази. Цілком інноваційного характеру в цьому випадку повинна набрати історична біографістика.

Предметом висвітлення статті є найбільш дискусійні сторінки із життя й діяльності галицького боярина Володислава (Ladislaus Ruthenus, до 1188 – біля 1231/32 рр.) у контексті відображення галицького “вокняження” останнього та взаємовідносин з Арпадами.

Хронологічні рамки охоплюють період від вересня 1210 – до літа 1214 рр., де нижньою межею виступає момент установаження Кормильчича як регента й наставника малолітнього галицького князя Данила Романовича (1201–1264 рр.). Верхня межа – завершення правління представника галицької знаті та переїзд до Угорщини на постійне місце проживання.

* Стаття отримала можливість появи завдяки всесторонній підтримці Словацької Академічної Інформаційної Агенції м.Братислава (Slovenska Akademična Informačná Agentura, Bratislava, Sk), Каси Мяновського Академії наук Польщі, м. Варшава (Kasa Mianowskiego, Akademia nauk Polski, Warszawa) та Осередку досліджень античної традиції Варшавського університету (Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną, UW, Polska).

Факти активної участі галицької знаті та загалом усього суспільства в різнопланових напрямках життя Галицької землі давно знайшли своє належне відображення на сторінках численних видань. Історіографія XIX – початку XXI ст. сформувала кілька основних концепцій щодо статусу та політичної ролі боярського стану в житті князівства, однак до останнього часу біографії окремих, часто одіозних, персон залишалися поза увагою вчених. Відтак за загальним історичним тлом губилися деталі психології, мотивація вчинків, елементи побуту головних фігурантів указаних подій – історико-антропологічні атрибути дослідження.

Складність постановки завдань даної розвідки залежить від величезної кількості різнопланових досліджень, на сторінках яких мала місце оцінка діяльності Володислава Кормильчича. Вітчизняна історіографія цієї проблеми формувалася від початку XIX ст.*. Історики вивчали “феномен” досліджуваної персони, як правило, крізь призму, на їхній погляд, фактів безпрецедентної влади в системі політичних інституцій Галицької землі, а також у зв'язку з вокняженням “на столб”. Проте фактор зовнішнього впливу на рішення, мотивацію вчинків, поведінку Кормильчича вченими майже не брався до уваги.

Незважаючи на те, що боярин Володислав порівняно з іншими, менш представленими джерелами особами галицької знаті на початку XIII ст., залишив помітний історичний слід, його біографія й особливо тенденційно відображене в джерелах “вокняження” досі оцінені фрагментарно, безсистемно й безальтернативно. Існуючі кліше щодо вказаної постаті, на жаль, продовжують домінувати в деяких наукових працях [1, с.16–17, 171, 177; 13, с.52–59; 14, с.253–276; 22, с.10–15; 23, с.90–102; 41, с.106–116; 42, Old.107–144; 43, Old.188–210; 49, с.49–57] і популярних розвідках [16, с.135–148] на сучасному етапі. Обнадійливі спроби часткової переоцінки місця та ролі Володислава в системі русько-угорських зв'язків досліджуваного періоду наразі представлені доробком Д.Харді, О.Мазура, О.Майорова, А.Петрика [27, с.118–129; 28, с.190–200; 31, с.29–45; 32, с.105–117; 33, с.181–193; 39, с.133]. Монографія Санкт-Петербурзького історика О.Майорова в цьому випадку є одним із найбільш репрезентативних прикладів переосмислення суперечливих сторінок життя і діяльності представника галицької общини [29, с.408–436].

Джерельна база дослідження доволі незначна: Іпатіївський літопис, а також 2 дипломи угорського короля Ендре II (Andreas, Андрѣн, 1205–1235 рр.) від 1218 та 1232 рр., на підставі яких можна встановити доло боярина після 1214 р. [4, с.257; 5, с.310–311]. Жодного іншого документа нарративного або актового характеру, створеного на момент діяльності досліджуваної персони, де б фігурував Володислав, наразі нами не встановлено. Літописна спадщина Русі XIV–XVI ст., польські й угорські аннали, хроніки, пам'ятки юриспруденції; папські дипломи й булли складають блок джерел другого плану, відображаючи в цілому історичну епоху, сучасну Кормильчичу.

Найбільш інформативно повноцінним джерелом, де постать галицького боярина виглядає доволі репрезентативно, є Іпатіївський літопис, останнім часом активно досліджуваний вітчизняними та зарубіжними вченими [1; 12, с.34–35; 24, с.36–54; 26, с.33–34; 35, с.175–183; 36, с.3–17; 44, с.3–48; 45, с.149–163]. Однак, інтонаційне навантаження, емоційність при оцінюванні авторами діяльності ключових персонажів документа досі не стали предметом спеціального дослідження. Наукові судження, які появилися за тривалий період вивчення історії Галичини, на наш погляд, мають часто суб'єктивний, майже не обґрунтований характер. Боярин Володислав, як ми переконані, одна з постатей, до якої вченими, починаючи з XIX ст., не зовсім справедливо застосовувались образливі та відверто негативні формули. Представник галицького нобілітету, на думку вчених, в історичній ретроспективі виступав “самозванцем” [17, с.53–54; 18,

* Достатньо ґрунтовний аналіз указаних праць зроблений у монографії О.В.Майорова [28, с.408–410].

с.258], “кормольником” [40, с.73], “угорським попихачем” [23, с.115–116], “узурпатором” та порушником “феодальної ієрархії Давньої Русі” [21, с.172; 22, с.25–26; 37, с.86], “натхненником боярського самоуправства” [30, с.199] тощо.

Подібні оцінки, базовані на повідомленні літопису, стосувалися, у першу чергу, подій жовтня 1213 р., коли боярин на чолі угорського війська та **“со всіми Галичани”** **“бѣхавшю на передѣ”** [тобто до Галича. – *М.В.*] і **“вокняжися”** [2, стб.729].

Проте сам процес **“вокняження”**, еволюція міжособистісних відносин Ендре II та Володислава Кормильчича, комплекс зовнішньополітичних заходів Арпадів щодо Галицької землі впродовж 1205–1214 рр. нами уявляється по-іншому. Основні висновки досліджуваної теми зводяться до таких позицій:

1. На нашу думку, фактичне правління вищевказаного боярина в Галичі розпочалося ще у вересні 1210 р., будучи легітимізоване невідомими за змістом домовленостями з Ендре II в середині 1210 р., які, відповідно, передували широкомасштабній кампанії королівських військ, очолюваних палатином Потом проти Ігоровичів. Однак за умов, коли після повішання Святослава († вересень 1210 р.) і Романа († вересень 1210 р.) у столиці князівства знаходилися представники Романовичів, літописець не вважав за доцільне надавати факту **“вокняження”** Кормильчича відверто негативного характеру. Подібна поведінка була цілком зрозумілою і виправданою з огляду на ведення придворних записів.

Конфлікт Кормильчича із вдовою князя Романа Мстиславовича (близько 1152–1205 рр.), що змусив Анну переїхати в Белз, а відтак до Угорщини, завершився тим, що на початку 1212 р. **“Приде король в Галичъ . и приведе ятровъ свою ...створи свѣтъ со ятровью своею . и бояры Володимерьскими”**. У результаті зустрічі з Ендре **“ятоу же бѣвшю Володиславоу и Соудиславоу и Филипоу и моученоу бѣвшю... Володислава шковавше . ведоша и во Оугры”** [2, стб.728]. Важливим, оцінюючи обставини літописного **“ув’язнення”** боярина, є з’ясування етимологічного значення слова **“шковавше”**, яке, на перший погляд, прямо свідчить про закуття Володислава в кайдани. Однак дане поняття найвідоміший російський славіст XIX ст. І.І.Срезневський розумів по-різному. Крім значення **“закувати”**, яке могло б бути застосоване в цьому випадку, указаний термін ним перекладався ще й як **“приборкати”** [34, с.643–644]. У контексті сумбурності відображення літописних подій 1212 р. і, зважаючи на характер розвитку відносин Ендре II із Володиславом у попередні роки та після 1214 р., останнє трактування терміна **“оковати”**, на наш погляд, є найбільш вірогідним.

З огляду на вищезапропоновані аргументи, повідомлення літописця про арешт Кормильчича в контексті попередніх взаємовідносин останнього з Ендре виглядає доволі сумнівним і непослідовним, про що історики вже висловлювали свої міркування [1, с.179]. Те, що менше ніж за рік **“король же поустри Володислава”** (швидше всього, не завдавши якихось серйозних тілесних ушкоджень, чим угорські монархи в політичних і династичних цілях ніколи не гребували*), є додатковим підтвердженням у цьому випадку факту не стільки залежності боярина від Ендре II, як тенденційності оцінок автора, неточності свідчень, отримуваних у процесі написання джерела.

2. 1212–1213 роки в плані подальшого оформлення особистісної залежності від Ендре II, яка почала набирати чітких обрисів сюзеренітету-васалітету типово центральноєвропейського взірця, були особливо визначальними. Подібні стосунки формувалися за обоїльної згоди обох сторін, були визначені та координовані взаємовідносинами

* Показовим у цьому плані є приклад королів Іштвана I Великого (Stephanus, 1000–1038 рр.) і Кальмана Книжника (Colomanus, 1096–1116 рр.), які осліплювали своїх родичів Вазула й Алмоша, відповідно, з метою недопущення останніх до престолу Арпадів [46, с.85–87]. Однак, Іштван занесений до сонму угорських святих.

попередніх 1205–1211 рр., становленням спорадичних, а згодом сталих проугорських симпатій серед населення Галицької землі не тільки в столиці, але й на периферії.

Спроби угорського короля і представників знаті встановити й закріпити в Галичині свій політичний, економічний вплив, а відтак позиції католицької церкви, упродовж 1205–1212 рр. постійно зводилися нанівець через невдале використання монархом генеалогічних прав на подністровську столицю з боку постійно ворогуючих між собою князів Русі та пряме правління трансільванського воєводи Бенедикта Бора (1208–1209 рр.). Персона галицького боярина Володислава в сенсі репрезентації інтересів Арпадів у Галицькій землі станом на 1213 р. була найбільш реальною та привабливою. Авторитет Кормильчича як у столиці, так і на околицях був незрівнянно вищий порівняно з іншими представниками автохтонного нобілітету.

Натомість Володислав через особисті зв’язки з угорською знаттю, які підтвержені документально [2, стб.723–725], очевидно, добре знав про характер прав і привілеїв стану баронів, з яким у країнах Європи асоціювали також і галицьких бояр*. Відносна толерантність королів у питанні управління залежними від правлячої династії південнослов’янськими землями (за прикладом Хорватії, Далмації, Боснії чи Сербії), упроваджувана в Галичі ще Белою III у 1188–1189 рр., за певних умов продовжувала приваблювати місцеву східнослов’янську знать. Верховний сюзеренітет угорського короля за обставин, коли **“весь народъ”** (зокрема, юридичні та військові повноваження, збереження впливу в економічно прибуткових територіях) належить місцевій за походженням знаті, був значно вигіднішим, ніж зверхність будь-якого руського князя, вихованого на цезаропапистських традиціях Ромейської імперії та принципах авторитаризму в стосунках із підлеглими.

3. У процесі поширення сфер впливу династії Арпадів на Галицькі землі організація королем військової кампанії літа–осені 1213 р. виглядала закономірною, покликаною позбавити престолу князя Мстислава Німого († після 1223 р.). Однак під час походу у володіннях Ендре відбувся заколот, у результаті якого було вбито королеву Гертруду. Цей факт змусив монарха повернутися, натомість основні сили династії очолив Кормильчич.

Представляючи, на наш погляд, інтереси угорського короля, восени (жовтень) 1213 р. **“Володислав же воѣха в Галичъ . и вокняжися и сѣде на столѣ”** [2, стб.729]. Указане літописне повідомлення історики сприйняли надзвичайно емоційно й образливо на адресу боярина, в основному констатуючи узурпацію князівської влади [29, с.408–410]. Учені не враховували, що наведена цитата з’явилася з-під пера особи, яка в сенсі етнопсихології та менталітету відрізнялася від об’єкта своєї уваги. Крім того, численне військо, яке привів з Угорщини Володислав, виступало гарантом його влади в Галичині крізь призму васальної залежності від короля. В іншому контексті той факт, що Ендре II **“поустри Володислава”** [2, стб.728] ще до початку виправи на схід, зрозуміти непросто. Для населення Галицької землі перебіг кампанії сприймався, вочевидь, позитивно, оскільки джерела не повідомляють про які-небудь заворушення та незадоволення, що, за умов волинського авторства, на нашу думку, неодмінно потрапили б на сторінки літопису, а засвідчують прихильність до особи боярина.

Не виключено, що урочисте повернення останнього на чолі королівських сил спростувало поширену з другої половини 1212 р. суспільну думку, нібито з ініціативи Ендре **“ятоу же бѣвшю Володиславоу”**, а тому й до угорців ставлення впродовж кінця 1213–1214 рр. було толерантним.

* У латиномовних документах Центральної Європи на адресу галицької знаті періодично використовувалися поняття **“primis Russorum”**, **“milites nobilesque Ruthenorum”** [3, с.199, 204].

4. Розглядаючи обставини “вокняження” Володислава в Галичі, учені неодноразово звертали увагу на певні історичні паралелі зі встановленням у Болгарії династії Асенів (1187 р.). Зокрема, М.Кордуба, Л.Войтович та А.Петрик припускали, що Кормильчич під час відвідин Угорщини був поінформований про перебіг повстання болгарської знаті, намагаючися згодом реалізувати подібні задуми в Галицькій землі [10, с.34; 20, с.18; 31, с.33; 33, с.185]*. Серед істориків також побутує версія щодо так званого “хорватського варіанту” приєднання Галицької землі до складу володінь Арпадів [11, с.386; 19, с.143], однак і вона досі не знайшла належної аргументації.

У цілому, підтримуючи останню версію, ми переконані, що Ендре II, починаючи від середини 1208 р., розглядав можливість саме подібного розвитку подій. Персона Володислава та малолітнього Данила Романовича в планах короля посідали чільне місце, оскільки реалізувати подібний задум за умов правління в Галичині Ігоревичів, як переконався монарх, було нереально.

Розширення територіальних меж Угорського королівства, починаючи з XI ст., постійно супроводжувалося включенням суміжних із Паннонією земель на особливих умовах. У роки правління Іштвана I Святого (Stephanus, 1000–1038 pp.) статус воєводства отримала Трансильванія. Ласло I Святий (Ladislaus, 1077–1095 pp.) і Кальман I Книжник (Colomannus, 1096–1116 pp.) за рахунок Хорватії і Далмації розширили кордони Угорщини до Адріатики. У 1102 р. із представниками місцевої знаті було укладено угоду, відому в історії під назвою “Pacta Conventa”, покликану регламентувати обоюсторонні стосунки [50, s.165–204].

Одним із положень документа було збереження існування посади бана (“banus Dalmatie et Croatiae” або ж “banus maritimus”), який уособлював відносний суверенітет землі (в межах від р. Драва, а іноді й від р. Дунай до моря), залишаючи за собою військові та судові повноваження [48, s.184; 50, s.177; 53, s.183; 55, Old.123]. У процесі приєднання до складу володінь Арпадів цілого ряду інших південнослов'янських територій, інститут банства поступово розширював свої впливи. Згідно з даними джерел і дослідженнями М.Вертнера, станом на XIII ст., крім хорвато-славонських, існували боснійські, сербські, мачванські бани та цілий ряд інших прикордонних банів [54, Old.377, 472, 478, 480, 555]. Указані персоналії не завжди були місцевого походження (показовий приклад руського князя Ростислава Михайловича (біля 1223 – після 1264 pp.), як бана Мачви). За умов переходу Хорватії і Далмації під владу одного із синів правлячого монарха (подібна практика в XIII ст. використовувалась Арпадами постійно), інститут банства функціонував і надалі, будучи залежним від позиції нововстановленого герцога. Так було, зокрема, у випадку з Белою і Кальманом – синами Ендре II [52, s.70–71], які стосовно правлячого монарха (як і пересічні бани некоролівського походження) зберігали помітний суверенітет [47; 55, Old.81–82].

Широка мережа залежних від Корони територій типу банств була вигідною Арпадам і в контексті широко впроваджуваної ще від Кальмана I ідеї переселення у свої володіння вихідців із найрізноманітніших земель – hospites (гості). Однак особливістю процесу імміграції було розселення всіх бажаних виключно поза межами Паннонії, етнічне ядро якої складали самі угорці. Дослідження М.Мілоша, присвячене, зокрема, Словаччині, є типовим тому підтвердженням [51].

* Висуваючи подібне припущення, історики натомість не наводили яких-небудь аргументів, тоді як один з актів канцелярії Бели IV (Bela, 1235–1270 pp.) від 1250 р. опосередковано засвідчує наявність у середовищі боярства відповідної інформації. Зокрема, комес Івахін (Iwachino comes Scibiniensi), будучи одним з учасників війни в Болгарії (per Bulgaros occisis castros Budin ad manum eidem B. Asceni), станом на червень-вересень 1210 р. уже брав участь у поході “contra Romanorum ducem Ruthenorum..., in quo conflictu idem dux capite fuit truncatus” [9, s.278]. Відповідно до власного статусу Івахін повинен був володіти певним військовим контингентом, залученим до подій у Галичині. Таким чином, місцеве боярство знало про перипетії самоутвердження в Болгарії династії Асенів, однак, на наш погляд, Володислав не мав на меті продублювати подібну ситуацію в Галичині.

Галицька знать була добре обізнана з умовами та характером розвитку Хорватії, Далмації, Трансильванії тощо. У східнослов'янські землі необхідна інформація потрапляла по-різному. Літописцям було зрозуміле саме поняття “бан”, його обов'язки й повноваження, про що свідчать відповідні записи. Між представниками руської знаті та хорватськими банами мали місце навіть родинні зв'язки [2, стб.407]. Не виключено, що саме хорватські загоны, очолювані королівським бароном Могом, упродовж вересня 1205 – червня 1206 pp. повинні були гарантувати безпеку малолітнім Романовичам. Імена учасників походу “Вълпт”, “Корочюи”, “Витомир”, “Благиня” [2, стб.717], за відсутності будь-яких згадок про них в альтернативній словацькій за походженням актовій документації Арпадів [7, s.107–113], опосередковано про це свідчать. Сам Володислав Кормильчич, очевидно, був особисто знайомий із баном Банком, оскільки вони обоє були учасниками кампанії проти Ігоревичів у серпні-вересні 1210 р. [2, стб.723].

У сенсі реалізації в Галичині аналогічного з Хорватією договору для Ендре II була зручною й вигідною персона малолітнього “милаго сина свого...” Данила [2, стб.717]. Розглядаючи старшого Романовича як легітимного претендента на галицький престол, а Володислава як свого роду опікуна, наставника, регента, угорський король, без сумніву, ще від 1210 р. розраховував зберегти таким чином свій контроль над князівством. Заплановане одруження Романового сина з донькою Ендре Марією [1, с.176] в перспективі повинно було тісно пов'язати Данила з королем не тільки узами прямого васалітету, але й шлюбними зв'язками.

Однак активна позиція Анни в питанні управління Галицькою землею та неопступливість у взаємостосунках із Володиславом, до 1213 р. звела нанівець частину задуму короля. Проте, особа Кормильчича та його зв'язки з Арпадами продовжували залишатися сталими, що, з іншого боку, не перешкоджало Ендре розірвати обоюсторонні зобов'язання з Романовичами. Правлячий монарх, попри зміни в стосунках зі східнослов'янськими князями, продовжував титулуватися “Andreas Dei gratia Hungarie, Croatiae, Dalmacie, Rame, Seruie, Galicie Lodomerieque Rex in perpetuum”, про що свідчить актовий матеріал від 1213–1214 pp. [4, s.147, 151, 153, 161, 167–169; 6, №65; 7, s.139–153], залишаючи за собою таким чином номінальні претензії щодо Волині.

5. Галицьке правління Кормильчича впродовж осені 1213 – літа 1214 pp. здебільшого невідоме. Те, що від жовтня 1213 р. боярин як репрезентант влади Арпадів володів певними повноваженнями військового характеру, засвідчили події, датовані весною 1214 pp. У сутичці з краківсько-сандомирським і волинськими князями “на рѣкоу Бобрѣкоу ...Волдиславъ выеде съ Оугры и Чехы своими” [2, стб.730]. Частина вчених, на підставі аналізу поняття “своими...”, була переконана, що в цьому випадку автор джерела мав на увазі наймане військо, сформоване задля власних потреб представника галицької знаті [14, с.276; 15, с.30; 22, с.27; 25, с.171; 33, с.185]. Проте ми категорично не згодні з таким твердженням.

Безумовно, організовані Ендре й спрямовані в Галичину війська впродовж літа – осені 1213 р. зазнали відчутних кількісно-якісних змін. Перша, очевидно, найтісніше пов'язана з королем присягами вірності частина армії, покинула загальний табір під Леським монастирем після 28 вересня 1213 р., будучи змушена на чолі з правлячим монархом повертатися задля придушення заколоту знаті (“матѣжю же бывшю”). Те, що представник правлячої династії повернувся у всеозброєнні, засвідчує літописець: “королеви швратившюся . мнозѣ извити быша . а дроугниа развѣгшася” [2, стб.729].

Не виключено, що після успішного завершення походу в Галичину табір залишила наступна група угорських військ (можливо, десь на рубежі 1213–1214 pp.). Про ослаблення збройного потенціалу Володислава засвідчують і невдачі у війні з волинськими князями навесні 1214 р. В аналогічних зіткненнях 1205–1206, 1208, 1210, 1213 і

навіть 1214 рр. східнослов'янські (як і польські) князі та знать, як правило, пасували перед силами угорських королів, намагаючись вирішити будь-які непорозуміння в дипломатичний спосіб або відмовляючись приймати відкритий бій, здаючи міста без пролиття крові. Тому повідомлення літописця про те, що **“БЫВШИ ЖЕ СЪЧИ ВЕЛИЦЪ . И ШДОЛЪША ЛАХОВЪ И РОУСЬ ... А ВОЛОДИСЛАВЪ БЪЖА МНОЗИИ ИЗБИТИ Ш ВОИ ЕГО”** може бути додатковим підтвердженням запропонованої вище тези. Неспроможність захистити від ворога околиці **“Теребовла... Моклекова . и Збыража и Быковень”**, взяття Лешеком Білим і волинськими князями численного полону [2, стб.730] переконають про дійсно страшні наслідки поразки для Володислава*, однак у жодному випадку не свідчать, що боярин після жовтня 1213 р. вдавався до найму війська. Для цього фактично не було часу.

У цьому випадку рішення Ендре II підтримати свого васала й організувати похід у Польщу виглядає абсолютно закономірним (**“потом же король поиде на Лестька”**), про що зазначав, зокрема, О.Майоров [29, с.414].

Окрім вище проаналізованих військових подій, які стали наслідком повернення Кормильчича в Галичину, інші обставини його правління джерела майже не відображають. Іпатіївський літопис, як головний у цьому випадку нарративний документ, характеризує перипетії вокняжіння Романовичів на Волині, коротко зазначаючи про угорсько-польські перемовини на предмет усунення боярина від влади.

Установити позитивні або ж негативні наслідки його урядування з осені 1213 до літа 1214 рр., на наш погляд, украй проблематично, якщо взагалі можливо. Єдина літописна цитата (**“(Володислав. – М.В.) нашедъ зло племени своегоу . и дѣтемъ своимъ . княжения дѣла . вси бо князи не призрѣху дѣтии его”**) [2, стб.731], що лягла в основу здебільшого негативних оцінок істориків, як ми вважаємо, не є репрезентативною, оскільки має у своєму змісті відбиток серйозного тривалого особистісного несприйняття автором джерела (точніше, замовника написання) персони боярина. Така емоційна констатація вкотре доводить, що Кормильчич отримав управління Галицькою землею за схожими (якщо не тотожними) умовами, як це сталося з Хорватією в 1102 р.

Зрозуміло, що намісник Арпадів був одружений і мав кілька (мінімум двоє) дітей. Проте цей факт, на нашу думку, абсолютно не свідчить, що Володислав намагався створити власну династію. Згадка у вищевказаному реквіємі про боярина та його нащадків і теза, ніби Кормильчич **“нашедъ зло племени своегоу... княжения дѣла”**, швидше відображають спроби останнього впровадити в Галицькій землі систему управління, аналогічну до хорватської чи мачванської. Діти банів південнослов'янських володінь Угорського королівства зазвичай отримували частину володінь батька, після смерті якого обіймали його посаду. Приклад *Dominum de Machou* Ростислава Михайловича та його сина Бели є типовим тому підтвердженням [8, с.626].

Цитата **“княжения дѣла”** засвідчує, як ми переконані, про наміри Володислава негайно (адже заключний етап його перебування в Галичі був доволі коротким) передати своїм синам певний земельний ресурс, який усе рівно залишався б у сфері загального впливу й контролю угорської королівської династії. Однак невідомо, чи подібні рішення боярина були прийняті за згодою Ендре. Зрозуміло, що для літописця та інших руських князів подібні зміни були дивними й неприйнятними, такими, що супе-

* За даними літопису, це був перший випадок прямого командування боярина військами та його безпосередньої участі в бойових діях. Під час походу в серпні–вересні 1210 р. Кормильчич виконував дипломатичні доручення, однак про його присутність серед учасників штурму Звенигорода немає жодних свідчень. Тому не виключено, що невдачі на р. Бібрка були спричинені недостатнім військовим досвідом Володислава, тим паче, що його супротивниками були загартовані в боях **“бодре велици”** Романа Мстиславовича.

речили будь-яким міжкнязівським домовленостям кінця XI – початку XIII ст., викликавши відповідну реакцію – **“князи не призрѣху дѣтии его”**. Не виключено, що певні незадоволення політикою угорського намісника мали місце й серед автохтонної знаті, про що у своїй “Історії Польщі” натякав Я.Длугош*: **“...rex Hungariae ...motus intestinos compressurum et regnum Ruthenorum apud Haliczienses accepturum transmittit”** [3, с.199, 353].

Те, що, за словами М.Грушевського, у перспективі “не знайшло ся охочих іти за даним прикладом” [15, с.482], свідчить не про відсутність з боку інших боярських родин бажання уподібнитися Кормильчичеві, а про практичну реалізацію Арпадами в Галицькій землі впродовж 1214–1238 рр. (з перервами) абсолютно інших форм і систем управління.

Таким чином, попри відсутність детальної інформації в сенсі відображення правління Володислава, зрозуміло – його місце та роль у Галичині значною мірою залежали від позиції і симпатій Арпадів. На нашу думку, Ендре II, ураховуючи події кінця 1213 – початку 1214 рр. (заколот баронів в Угорщині та вбивство королеви, примусове призначення співправителем старшого сина Бели, військові невдачі Кормильчича, польсько-угорські протиріччя та ін.), поступово усвідомлював складність внутрішньополітичної та міжнародної ситуації для власних володінь і для себе особисто. Щойно встановлена в залежній від монарха Галицькій землі особа місцевого за походженням боярина, замість бажаного спокою та забезпечення стабільності, у черговий раз викликала спротив сусідніх руських і польських князів, які вбачали в цьому акті нехтування засадами феодальної ієрархії, таким чином піддаючи сумніву права короля на вказані території, здобуті ще в серпні 1205 р. Не виключено, що втрата угорським володарем певного військового контингенту в битві на р. Бібрка також не добавила прихильності до особи Кормильчича, засвідчивши неспроможність останнього самостійно гарантувати безпеку на східних кордонах. Подібні мотиви змусили короля переглянути власну зовнішньополітичну програму, погодити з Лешеком Білим (*Lesthko Albus*, 1194–1227 рр., з перервами) переділ Галицької і Волинської земель і, відповідно, вдруге позбавити Володислава галицьких повноважень за рахунок надання земельного пожалування в Нітранському комітаті.

1. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / [за ред. М.Ф. Котляра]. – К. : Наукова думка, 2002. – 396 с.
2. Ипатьевская летопись // ПСРЛ. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – Т. 2. – Изд. 2. – 938 с.
3. Щавелева Н. И. Древняя Русь в “Польской истории” Яна Длугоша (книги I–VI): текст, перевод, комментарии / Н. И. Щавелева. – М. : Памятники исторической мысли, 2004. – 495 с.
4. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – Т. 3. – V. 1. – 480 s.
5. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – Т. 3. – V. 2. – 495 s.
6. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Ed. G. Wenzel. – Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1860. – V. 1 (1001–1235). – 405 s.
7. Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae / Ed. Richard Marsina. – Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1971. – Т. 1 (inde ab anno DCCCXV usque ad anno MCCXXXV). – 504 s.
8. Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum ex exterorum scriptorium / Concinnata St. Katona in Regia Universitata Bvdensi historiarum doctore archidiocesis Strigoniensis presbytero. – Budae: Typis Regiae Universitatis, MDCCLXXXII (1782). – Seria II. – Т. 6. – 1253 s.
9. Regesta rerum stirpis Arpadianae critico-diplomatica: In 3 t. / Ed. I. Szentpétery. – Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1923. – Т. 1 (1001 – 1270). – 576 l. L.

* Польський історик, описуючи обставини приходу в Галич герцога Кальмана, очевидно, в одній статті, помилково датований 1208 р., об'єднав події як 1214 р., так і 1221 р., коли угорське військо дійсно витіснило зі столиці князя Мстислава Мстиславовича Удатного. Коментарі Н.Щавелевої, яка є автором останнього з перекладів Я.Длугоша, не відображають даної хронологічної різниці [3, с.447].

10. Войтович Л. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів / Л. Войтович – К. : НАНУ ІУ, 1993. – 199 с.
11. Войтович Л. Король Данило Романович. Загадки та дискусії / Л. Войтович // *Terra Cassacorum*. Студії з давньої та нової історії України. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора В. С. Степанкова. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – С.383–403.
12. Голик Р. Галицько-Волинський літопис: лексикон слів, образів і стереотипів / Р. Голик // Осмислення спадщини Давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії. Міжнародна наукова конференція 26–27 жовтня 2007 р. : програма і резюме доповідей / Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2007. – С. 34–35.
13. Головка О. Б. Боярська “фронда” в Галичі / О. Б. Головка // *Пам'ять століть*. – 2002. – № 5. – С.52–59.
14. Головка О. Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя / О. Б. Головка. – К. : Стило, 2006. – 575 с.
15. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 10 т., 11 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 3. – 640 с.
16. Драбчук І. Три портрети найвпливовіших представників галицької знаті кінця XII – початку XIII ст. / І. Драбчук // *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матеріали Міжнар. Наук. конф. (Галич, 10–11 жовт. 2008 р.)*. – Галич : Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”, 2008. – С. 135–148.
17. Зубрицький Д. Історія древнього Галицько-Руського князівства : в 2 ч. / Д. Зубрицький. – Львов : Інститут Ставропігійський, 1852. – Ч. 3. – 368 с.
18. Иловайский Д. И. Периоды Киевский и Владимирский // *История России* : в 5 т. / Д. И. Иловайский. – М. : Издательство АСТ, 1996. – Т. 1. – 775 с.
19. *История Венгрии* : в 2 т. / под ред. В. Шушарина. – М. : Наука, 1971. – Т. 1. – 644 с.
20. Кордуба М. Суспільні верстви та політичні партії в Галицькій князівстві до половини XIII століття / М. Кордуба // *Записки НТШ*. – Львів, 1899. – Т. 31–32. – С.1–42.
21. Котляр М. Галицько-Волинська Русь / М. Котляр // *Україна крізь віки* : в 15 т. – К. : Альтернативи, 1998. – Т. 5. – 336 с.
22. Котляр М. Данило Галицький / М. Котляр. – К. : Інститут Історії України НАНУ, 2001. – 153 с.
23. Котляр М. Данило Галицький. Біографічний нарис / М. Котляр. – К. : Альтернативи, 2002. – 328 с.
24. Котляр М. Ф. О возможной природе нетрадиционности структуры и формы Галицко-Волынской летописи / М. Ф. Котляр // *Древняя Русь*. – 2006. – № 2(24). – С. 36–54.
25. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
26. Криса Б. Галицько-Волинський літопис: реальність написаного / Б. Криса // Осмислення спадщини Давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії. Міжнародна наукова конференція 26–27 жовтня 2007 р. : програма і резюме доповідей / Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2007. – С. 33–34.
27. Мазур О. Володислав Кормильчич: Шлях до княжого столу / О. Мазур // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич, 2002. – Вип. 6. – С. 118–129.
28. Майоров А. В. О некоторых психологических закономерностях традиционного сознания в Древней Руси (боярин Володислав Кормильчич, князя Игоревичи и городская община Перемышля в коллизиях начала XIII в.) / А. В. Майоров // *Историческая психология и ментальность. Эпохи. Социумы. Этности. Люди* / [ред. колл. Л. М. Шипицина и др.]. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 1999. – С. 190–200.
29. Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / А. В. Майоров ; [под ред. И. Я. Фроянова]. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 640 с.
30. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В. Т. Пашуто. – М. : Изд-во АН СССР, 1950. – 330 с.
31. Петрик А. До історії боярських родин Кормильчичів, Доброславичів та Дядьковичів / А. Петрик // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич : Вимір, 2001. – Вип. 5. – С.29–45.
32. Петрик А. До історії боярства та боярських родів Перемишльської землі / А. Петрик // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич : Вимір, 2002. – Вип. 6. – С. 105–117.
33. Петрик А. Угорська партія в контексті політичного розвитку Галицько-Волинської держави // А. Петрик // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич : Коло, 2005. – Вип. 9. – С. 181–193.
34. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка / И. И. Срезневский. – М. : Книга, 1989. – Т. 2. – Ч. 1.(Л-О). (Репринтное издание : в 3 т.)
35. Толочко А. Как выглядел оригинал Галицко-Волынской летописи / А. Толочко // *Rossica antiqua*. Исследования и материалы. – СПб. : Изд. Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 175–183.
36. Толочко О. Замітки з Галицько-Волинського літописання / А. Толочко. – К. : Національна Академія наук України, Інститут історії України, 2005. – С. 3–17.

37. Томашівський С. Історія України: старинні і середні віки / С. Томашівський. – Мюнхен : Вид-во УВУ, 1948. – 146 с.
38. Франчук В. Галицько-Волинське літописання з погляду лінгвістики / В. Франчук // Осмислення спадщини Давньої Русі: Галицько-Волинське князівство в історіографії. Міжнародна наукова конференція 26–27 жовтня 2007 р. : програма і резюме доповідей / Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2007. – С. 33.
39. Харди Б. Наследники Кишова између кравске круне и татарског царства: студија о државно-правном положају Галиче и Галичко-Волинске кнежевине до 1264. године. / Б. Харди. – Нови Сад : МБМ плас, 2002. – 239 с.
40. Шараневич І. Історія Галицко-Володимирської Русі оть найдавніших времен до року 1453 / І. Шараневич. – Львов : Накладом автора, 1863. – 348 с.
41. Bartnicki M. Elita polityczna księstwa halicko-włodzimierskiego w XIII w. / M. Bartnicki // *Ruthenica*. – К. : Інститут історії України Національної академії наук України, 2006. – Т. 5. – С. 106–116.
42. Font M. II. András király politikája és hadjáratai // *Századok*. – 1991. – Évf. 125. – Sz.1–2. – Old.107–144.
43. Font M. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek / M. Font. – Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2005. – 330 L.
44. Font M. Geschichte des 13. Jahrhunderts an der Grenze zweier Kulturen. Das Königreich Ungarn und das Fürstentum Halitsch-Wolhynien / M. Font // *Abhandlung der Geistes- und socialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang*. – Mainz : Akademie der wissenschaften der Literatur; Stuttgart : Franz steiner Verlag, 2005. – № 3. – S. 3–48.
45. Font M. “Gesta Danielis regis” / M. Font // “Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő F.Makk tiszteletére / Szerk. P.Ferenc. – Szeged, 2000. – Old.149–163.
46. Font M. Koloman the Learned, king of Hungary / M. Font. – Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2001. – 110 L.
47. Fügedi E. Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése / E. Fügedi. – Budapest : Magvető Könyvkiadó, 1986. – 424 L.
48. Guldescu S. History of medieval Croatia / S. Guldescu. – The Hague : Mouton & Co, 1964.
49. Krupa K. Bojarzy w Haliczu (koniec XII – I poł. XIII w.) / K. Krupa // *Z dziejów Średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej. Zbiór studiów [pod red. J.Tyskiewicza]* // Fasciculi historici novi. – Warszawa : DIG, 1998. – Część 1. – T. 2. – S. 49–57.
50. Mandić O. “Pacta Conventa” i “dvanaest” hrvatskih bratstava / O. Mandić // *Historijski zbornik*. – Zagreb, 1958–1959. – XI–XII. – S. 165–204.
51. Miloš M. Cudzie etniká na sredovekom Slovensku / M. Miloš. – Martin : Matica slovenska, 2006. – 519 s.
52. Prochásková N. Postavenie haličského kráľa a slavonského kniežata Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnútornej a zahraničnej politike prvej polovici 13. storočia / N. Prochásková // *Medea – Studia Mediaevalia Et Antiqua [red. rada M.Demko]*. – 1998. – T. 2. – S. 64–75.
53. Šišić F. Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. – 1526 / F. Šišić. – Split : Marjan tisak, 2004. – D. 1. – 272 s.
54. Wertner M. Az Árpád-kori bánok. Meghatározások és helyreigazítások / M. Wertner // *Századok*. – Budapest : Kiadja a magyar történelmi társulat, 1909. – Évf. XLIII. – Old. 378–425, 473–495, 555–570, 656–668, 747–757.
55. Zsoldos A. Az Árpádok és alattvalóik (Magyarország története 1301-ig) / A. Zsoldos. – Debrecen : Csokonai kiadó, 1997. – (9/1. Ispánások, megyék, tartományok). – 281 L.

The article is devoted to the problem of relationships between Volodislav Cormilchich and the king of Hungary Endre II during 1210 – 1214. Personality dependence of Galician boyarin from a monarch (from the end of the XIIth) was crowned by ascension of Volodislav's power in Galich in September 1210 and strengthening of protectorate from Arpads in October 1213. The joining of Galicia to the Hungarian kingdom reminded similar events in 1102, when was signed the Hungarian-Croatian “Pacta Conventa”.

Key words: *Volodislav Cormilchich, Endre II, protectorate, vassalitet, Galicia, Hungarian kingdom, Arpads, boyars.*